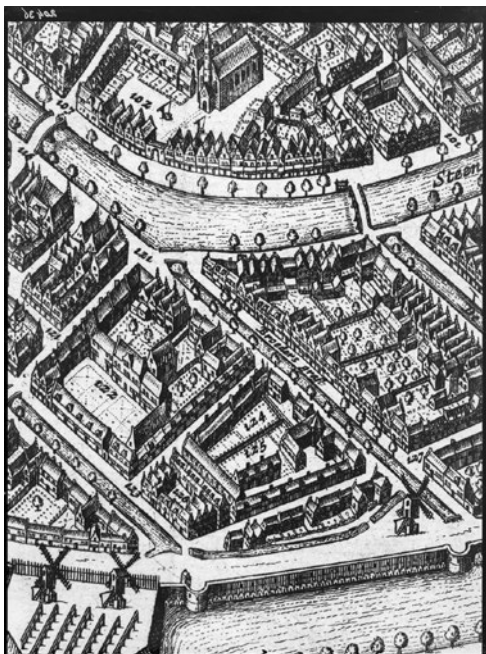

Historisch-geografisch onderzoek

Onze invloed op de vorming van het landschap is in een dicht-bevolkt land als Nederland erg groot. Vrijwel het hele oppervlak is door mensenhanden beroerd, aangepast en beïnvloed. Historisch-geografisch onderzoek binnen de archeologie richt zich op de reconstructie van het verloop van deze veranderingen die ten gevolge van menselijk handelen zijn ontstaan. Sommige aanpassingen zijn ingegeven door klimatologische omstandigheden, andere door bewuste herinrichting van het landschap of intensief en specifiek gebruik van de grond. Aan de hand van historisch kaartmateriaal, archieven, luchtfoto's, fysisch-geografische kaarten, toponiemen, veldverkenningen en geschreven bronnen kan met name de periode vanaf de middeleeuwen goed in kaart worden gebracht. Op basis daarvan kan inzicht worden gekregen

Detail van de kaart van Leiden, gemaakt door Blaeu, 1649. Afbeelding: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

hoe de mens door de tijd heen in dat landschap heeft geleefd en gefunctioneerd. In combinatie met een archeologisch onderzoek leidt dit tot een veel completer beeld dan wanneer slechts één van de twee disciplines wordt ingezet.

In het kort

Doel: reconstrueren van de geschiedenis van het door mensen beïnvloede landschap.

Bruikbaar voor: ruimtelijke landschapshistorische context bieden aan vindplaatsen, integraal bureau-onderzoek.

Nodig: geografische, archeologische en historische gegevens, verkregen uit archieven, veldopnames en literatuur.

Kansen

Historisch-geografisch onderzoek (ook wel landschapshistorisch onderzoek genoemd) kan een belangrijke bijdrage leveren in de fase van het (inventariserend) veldonderzoek. Historisch-geografisch onderzoek biedt een historisch-ruimtelijke context aan resultaten van archeologisch onderzoek. Bovendien helpt historisch-geografisch onderzoek om archeologische verwachtingen te stroomlijnen, bijvoorbeeld bij het onderbouwen van de locatie of spreiding van middeleeuwse vindplaatsen en vindplaatsen of relictten uit recentere perioden.

Dit type onderzoek kan bovendien ingezet worden ter ondersteuning en verdieping van archeologisch onderzoek, voor het ontwikkelen van een gebieds- of landschapsbiografie of bewoningsgeschiedenis, voor archeologische en cultuurhistorische waardenkaarten, voor het adviseren omtrent ruimtelijke ontwikkelingen, toeristisch-recreatieve initiatieven, ontwerptrajecten en ruimtelijke juridische geschillen.

Hoe ga je te werk?

De basis van het onderzoek wordt gevormd door archieven, kaarten en literatuur. Veel onderzoek vindt dan ook plaats achter het bureau en niet in het veld, hoewel veldbezoek een meerwaarde kan leveren. Net als bij archeologische resten zijn immers veel ingrepen in het landschap niet meer direct zichtbaar. Door het bestuderen van oude kaarten en beschrijvingen kan men daar echter wel weer inzicht in krijgen. Voorbeelden daarvan zijn het onderzoek naar nederzettingen- en ontginningspatronen, historisch grondbezit, routes en wegen, bosaanleg, bedijkings- en waterstaatsgeschiedenis en de invloed van ruilverkavelingen.

Kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland, 1647. Afbeelding: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Combineren met andere methoden

Van oorsprong richt het historisch-geografisch onderzoek zich op de menselijke invloed op het landschap. Om een compleet beeld te krijgen van de veranderingen dient dit onderzoek in nauwe samenwerking met fysisch-geografisch onderzoek te worden uitgevoerd, waarbij de nadruk ligt op de natuurlijke veranderingen van het landschap. Archeologisch onderzoek, archiefonderzoek naar schriftelijke bronnen, kaarten en afbeeldingen en luchtfotografie kunnen uiteindelijk zorgen voor een compleet beeld. Binnen de stadsarcheologie is de toevoeging van bouwhistorisch onderzoek onontbeerlijk.

Hoe ga ik om met mijn resultaten?

Onderzoek naar de geschiedenis van het landschap kan inspiratie bieden bij herinrichtingsvraagstukken en de ontwikkeling van bestemmingsplannen. Voor inzicht in het verleden biedt het historisch geografisch onderzoek een nadrukkelijke aanvulling op de archeologische interpretaties. Het biedt een bredere blik op de ontwikkeling van een landschap en de rol die eventuele ingrepen van de mens daarin op en rondom de archeologische vindplaats heeft gespeeld. Landschappelijk onderzoek geeft een ruimere context aan de informatie die alleen met archeologisch onderzoek kan worden verzameld. Aandacht voor de historie kan esthetisch, educatief en ecologisch ingezet worden. Zo wordt landschappelijk, archeologisch onderzoek van toegevoegde waarde en geeft het identiteit aan een gebied, zoals bijvoorbeeld bij de reconstructie van de Maasheggen en het in stand houden van landschappen vol knotwilgen.

Resultaten delen

Alle onderzoeksresultaten, verkregen bij de specialist, dienen in de basisrapportage te worden weergegeven en met alle andere gegevens en primaire data te worden gedeponereerd in het e-depot voor de Nederlandse archeologie: <https://easy.dans.knaw.nl/>. Waar mogelijk dient het verhaal op beeldende wijze te worden verteld, bijvoorbeeld met behulp van goed vormgegeven kaarten, landschapsfoto's, dronefoto's, historische foto's en schilderijen. Soms kan het schetsen van de landschapsbiografie van het onderzoeksgebied in een soort stripverhaal (reeks van ontwikkelingsfasen) een doeltreffend middel zijn om resultaten te delen. Specialistisch onderzoek wordt bij voorkeur opgezet als onderdeel van interdisciplinair archeologisch onderzoek, waarbij de verschillende deelstudies in samenhang met overkoepelend onderzoek worden uitgevoerd, geïnterpreteerd en gerapporteerd.

Voor meer info:

Barends, S., H.G. Baas, M.J. Harde, J. Renes, R. Rutte, T. Stol, J.C.V. Triest, R.J.D. Vries & F.J.V. Woudenberg (red.) 2010: *Het Nederlandse landschap; een historisch-geografische benadering*, Utrecht.
Braaksma, P.J., H. Renes, T. Spek & T.J. Weijschedé 2010: *Het historische cultuurlandschap in Nederland; Stand van zaken in onderzoek, onderwijs en beleid*, Wageningen.
Renes, H., 2011: *Op zoek naar de geschiedenis van het landschap. Handleiding voor onderzoek naar onze historische omgeving*, Hilversum.
Spiekhout, A.G.M., 2020: *Het middeleeuwse kastelenlandschap van het Oversticht. De ontwikkeling van bisschoppelijke burchten, adellijke huizen en versterkingen in relatie tot het landschap en de samenleving in Noordoost-Nederland tussen 1050-1450*, Groningen.
Zomer, J., 2016: *Middeleeuwse veenontginningen in het getijdebekken van de Hunze. Een interdisciplinair landschapshistorisch onderzoek naar de paleogeografie, ontginning en waterhuishouding (ca 800 – ca 1500)*, Groningen.

Ook (oude) luchtfoto's kunnen inzicht verschaffen over de inrichting van landschap of stad. Hier zien we de opbouw van Spijk, Delfzijl, gefotografeerd door Monumenten in Nederland Groningen, datum onbekend. Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Meer weten?

Bel dan 033 – 421 7 456 of stuur een mail naar info@cultureelerfgoed.nl.
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort.
www.cultureelerfgoed.nl

Dit is een uitgave van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, tekst: Yvonne Lammers, *Echo information design*, met medewerking van Theo Spek (Rijksuniversiteit Groningen, Kenniscentrum Landschap), Roel Lauwerier en Bjørn Smit, vormgeving Xerox/Osage.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.